

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLÂM VE
MODEL İNSAN SEMPOZYUMU**
**International Symposium On Islam
And Model Human**

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

**Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal
İşler Dairesi Başkanlığı Kültür ve Turizm Şube
Müdürlüğü
(0 344 223 76 71)**

&

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dekanlığı
Tel: (0344 300 27 01)**

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK
Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA
Arş. Gör. Sezai KORKMAZ
Arş. Gör. İrfan KARA

Yayına Hazırlayan

Ömer Yalçın OVA - Mehmet CANLI

Kapak Tasarım

Gökhan GÖNEN

ISBN: 978-605-4996-62-9 (Tk.) - 978-605-4996-63-6

Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 – 16 www.kahramanmaras.bel.tr

**Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.**

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

MODEL BİR YÖNETİCİ OLARAK ÖMER B. ABDÜLAZİZ

Mustafa Sarıbiyık*

Emevi devletinin 8.halifesi Ömer b. Abdülaziz (717-720) örnek ve adil bir halife olarak tarihte temayüz etti. Üç yıl gibi kısa bir zaman diliminde halifelik yapan Ömer b. Abdülaziz pek çok alanda örnek bir yönetim ortaya koydu. Mesaisine kendisi ve ailesiyle ilgili bir uygulama ile başladı. Ehl-i Beyt mensuplarının haklarını iade etti. Hz. Ali'ye alenen hakaret edilmesini yasakladı. İç barışa büyük önem vererek muhalif gruplara karşı adil bir yönetim uyguladı. Hulafa-i Raşidin anlayışını ihya ederek alimlerin ve halkın sevgi ve desteğini kazandı. Emevilerin ilk döneminden itibaren ikinci sınıf insan muamelesi gören Mevali'yi Arap asıllı müslümanlarla eşit kabul etti. Mali alanda yaptığı düzenlemelerle de dikkat çeken Ömer b. Abdülaziz başarılı bir vergi reformu gerçekleştirdi. Ömer b. Abdülaziz ihlas ve takvasıyla Hasan Basri'ye, ilim bakımından İmam Zühri'ye benzetilir. Ömer b. Abdülaziz'in içinde bulunduğumuz yüzyılda önce müslümanlara, sonra bütün insanlığa mükemmel bir yönetici, rol model ve değer olarak öne çıkarılması zarureti ortadadır.

Anahtar kelimeler: Ömer b. Abdülaziz, model insan, yönetici, halife.

OMAR B. ABDUL AZIZ AS A MODEL GOVERNOR

Omar b. Abdul Aziz (717-720), The eighth Caliph of the Umayyad State has settled in history as a model and a just caliph. Omar b. Abdul Aziz who made the caliphate in a short period of time like three years has signed a management example in many fields. He started his job with an application about himself and his family. He returned the rights of the Ahl al-Bayt. He banned Hz. Ali from publicly being swears. He gave great importance to internal peace and implemented a fair administration against opponent groups. He revitalized the understanding of Hulafa-i Raşidid and won the love and support of the scholars and the people. He accepted Mawali having seen second-class human treatment since the first period of the Umayyads equal with Arab Muslims. Omar B. Abdul Aziz, who is also notable in the arrangements he has made in the financial field, has realized a successful tax reform. Omar b. Abdul Aziz is liken to Hasan al-Basri with his sincerity (ihlas) and devotion (taqwa) and to İmam Zuhri with his science. In the Century we live, It is clear that Omar b. Abdul Aziz have to be proposed as a perfect governor, role model and value to Muslims firstly and then to all humanity.

Key words: Omar b. Abdul Aziz, model human, governor, caliph.

Giriş

Ömer b. Abdülaziz sadece İslam tarihinin değil, aynı zamanda insanlık tarihinin nadir devlet adamlarından biridir. Ömer b. Abdülaziz hem Medine valiliği döneminde hem de çok kısa süren halifeliği döneminde hemen her alanda mükemmel bir yönetim örneği sergilemiş bir yöneticidir. Halifeliği hırs ve tamahı ile değil, bilakis kendisine bir görev ve sorumluluk verildiği için kabul etmiştir.¹

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi, saribivikm@hotmail.com

¹ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/53-55, s. 53; Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, 2010, ss.75-98, s. 76.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Yönetim ile ilgili uygulamalarında kendisinden önceki yöneticileri körti körüne taklit etmemiş, bilakis alimlerle kurduğu istişare ile kolektif aklı ve bilinci öne çıkarmıştır. İlim ve uygulamalarıyla toplumun bütün kesimlerinin takdirini kazanmayı başarmıştır. Bu sayede İslam toplumunda güven ve istikrar ortamını tesis etmiştir. Siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alandaki örnek uygulamaları ile günümüz açısından çok büyük bir önem arz eden sosyal devlet örneğini pratize eden örnek liderlerdendir.²

Ömer b. Abdülaziz 61/680 yılında Medine’de doğdu. Babası Muaviye döneminin Mısır valisi, annesi Hz. Ömer’in torunu Ümmü Asım’dır. İlk çocukluk yıllarını dayılarının yanında Medine’de geçirdi. Ömer b. Abdülaziz, Medine’de Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik gibi sahabilerin ilim meclislerinde bulundu. Çocukluk yıllarında hocası Salih b. Keysân oldu. Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Said b. Cübeyr gibi büyük tabii alimlerinin derslerini dinledi. Medine dışında bazı şehirlere seyahatler yaptı. Gençlik yıllarını ise ailesinin yanında Mısır’da geçirdi.³ Babasının ölümünden sonra Dimaşk’a gelen Ömer, burada Emevilerin kudretli halifesi Abdülmelik b. Mervân’ın kızı Fâtıma ile 87/706 yılında evlendi. Aynı yıl halife tarafından Medine valiliğine tayin edildi.⁴

Medine valiliği sırasında kararlarının kaynağını alimlerle yaptığı istişare oluşturdu. Medine ehlinin dışında Hz. Peygamber’in (sav) namaz kıldığı mescidleri yeniletti. Valiliği sırasında beş kez hac emirliği vazifesini üstlendi.⁵ Halife Velid’in en ateşli ve zalim valisi Haccâc’ı eleştirdiği için görevinden alındı.⁶ Bunun üzerine Dimaşk’a geri döndü. Halka zulmeden valilerin uygulamalarını Halife Velid’in meclisinde de eleştirmeyi sürdürdü. 615-617 yılları arasında halifelik yapan Süleymân b. Abdülmelik’in danışmanları arasında yer aldı. Süleymân’ın ölümü üzerine hiç beklemediği bir anda 617 Eylülünde halife oldu.⁷

Halife Süleymân b. Abdülmelik’in hastalığı iyice artınca yakın dostlarından Recâ b. Hayve ile kendisinden sonra gelecek halife konusunda istişarelerde bulundu. Süleymân b. Abdülmelik daha önce kendisine veliahd

² Murtaza Köse, “Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz’in Sosyal Siyaseti”, 76, 82.

³ ez-Zehabî, İbn Kaymaz, *Siyeru Alâmi’n-nubelâ*, 1-18, Dâru’l-hadîs, Kahire 2006, 7/187; Aycan, İrfan, “Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 1999, c.1, sayı 3, ss.65-81, s. 65-66; İbn Abdilhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz*, tahkik: Ahmed Ubeyd, Alemlü’l-kutub, 6.bs. Beyrut 1984, s. 24-25.

⁴ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/53; İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kubrâ*, tahkik: Ziyâd Muhammed Mansûr, 8.bs., Mektebetü’l-ulûm ve’l-hükm, Medine, 1408, 5/341; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 1-10, tahkik: Ömer Abdusselâm Tedmürî, Dâru’l-kitâbi’l-Arabî, Beyrut-Lübnan 1997, 4/9; İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, 1-11, tahkik: Mahmud el-Arnâût, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 1986, 1/353; Aycan, İrfan, “Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler”, 64-65. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, tahkik: Aalî Şîrî, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-arabî, 1988, İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, tahkik: Aalî Şîrî, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-arabî, 1988, 9/85.

⁵ Örneğin bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 9/87, 9/92, 9/100, 10/3, İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 4/12, 15, 22, 27, 45, 329, 345, 354.

⁶ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/53; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 4/58, ez-Zehabî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/325; Aycan, İrfan, “Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler”, 66-67.

⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 9/208.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

olarak oğlu Eyyûb'u seçmişti. Ancak Eyyûb halifeden önce vefat etmişti. İstanbul'un fethi için giden ordunun içerisinde yer alan oğlu Dâvûd'u gündeme getirdi. Recâ b. Hayve, Dâvûd'un seferde olduğunu, hatta hayatta olup olmadığını konusunda bilgi sahibi olmadıklarını belirtti. Bunun üzerine Süleymân en küçük oğlundan söz etti. Recâ onun da henüz buluşa ermemiş olduğunu söyledi. O halde bana ne tavsiye edersin? diye sorduğunda ise Recâ b. Hayve "ey müminlerin emiri siz bu devletin başkanı da olsanız bu görevi kabrinizde sizi rahat ettirecek olan salih bir insana bırakmış olmanızı tavsiye ederim. Bu işi bir çocuğa bıraktığınızda aranızdan rahmet dileklerinin gelmesini beklemeyin" demisti. Süleymân bu tavsiyelerden sonra veliaht olarak önce yeğeni Ömer b. Abdülaziz'i veliaht göstermiş, tepkileri azaltmak için de Ömer'den sonra Yezîd b. Abdülmelik'i sonra da diğer kardeşi Hişâm b. Abdülmelik'i sırasıyla veliaht tayin etmiştir. Onun bu vasiyeti Recâ b. Hayve'ye yazdırılarak kapalı ve mühürlü bir zarf içine konulmuştur. Önde gelen Ümeyye ailesi temsilcileri gereği mühürlü zarf üzerine biat ettirilmiştir. Süleymân b. Abdülmelik'in vefatının akabinde mühürlü zarf açılmış ve Ömer b. Abdülaziz halife ilan edilmiştir.⁸

Ömer b. Abdülaziz'in ilk icratı ilk cuma hutbesinde halktan özgür irade ile biat almak olmuştur.⁹ İsrâfî bütününü ortadan kaldırmak için halifeliğin hizmetinde istihdam edilen hizmetlileri evlerine göndermiş, halifelik binak hayvanlarını sattırarak suretiyle beytülmale gelir olarak kaydetmiştir. Halifelige ait lüks eşyaları tahliye ettirmiştir.¹⁰ Ömer b. Abdülaziz ayrıca Emevilerin geleneksel saltanat görüntülerine ve gösterişli tavırlarına son vermiş, tevazu içerisinde bir hayatı tercih etmiştir.¹¹ Eşi Fâtıma'nın bileziklerini babası Abdülmelik'in devlet bütçesinden aldığı gerekçesiyle eşinin de rızasıyla beytülmale iade ettirmiş, ayrıca halifelik görevi karşılığında maaş almayı reddetti.

Ömer b. Abdülaziz geleneksel Emevi yönetim tarzını terk ederek akıl, irade ve istişare ile yepyeni bir tutum belirlemiştir. Halifelik, valilik, kadılık ve vergi memurluğu görevlerini devlet yönetiminde dört temel esas olarak kabul etmiştir. İdari alanda icratlarıyla halka zulmeden ve yolsuzluklara adı karışan başta valiler olmak üzere diğer görevlilerin görevlerine son vererek yerlerine kökenlerine bakmaksızın emanetin ehli olan dindar ve dürüst olanları görevlendirmiştir. Memurlarına ticaret yapmayı ve hediye almalarını yasaklamış, özellikle kadı tayin ettiklerinde hukuk bilgisi yanında ihlas ve takvasıyla öne çıkan alimleri atamıştır.¹² Ömer b. Abdülaziz, kadılarda bulunması gereken beş temel özelliğe "ıffetli olmak, yumuşak huylu olmak, kendisinden önce verilmiş olan hükümleri bilmek, bilginlerle istişare etmek, tasarruflarında insanların kınamasından korkmamak" şeklinde ifade etmiştir.¹³

Mezalim mahkemelerine bizzat kendisinin bakacağını ilan eden Ömer b. Abdülaziz, idam ve el kesme cezalarının uygulanmasını halifeliğin iznine bağladı. Suçlulara dayak atılmasını insan onurunu zedelediği düşüncesiyle yasakladı.

⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/222; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/96; ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/192-194; İbn Abdilhakem, *a.g.e.*, 33-35.

⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/223, 224.

¹⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/345. Ayrıca bkz. Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", 85.

¹¹ İbn Abdilhakem, *a.g.e.*, 38-39.

¹² İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/53; Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", 86.

¹³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/369.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Hapishaneleri ıslah ederek suçluların durumuna göre ayrı ayrı koşullara yerleştirilmelerini emretti.¹⁴

Ömer b. Abdülaziz, toplumda sosyal adalet, sosyal refaha son derece önem vermiştir. Emevi iktidarına karşı mücedele eden çeşitli kesimleri dinleyerek sosyal barışı ve iç huzuru sağlama konusunda yoğun çalışmalar yapmıştır.¹⁵

Hutbelerde Hz. Ali'ye lanet okunmasını kaldırarak dört halife ve müslümanlara duaya dönüştürdü.¹⁶ Hz. Ali ahfadına güzel muamele ve ikramlarda bulunan Ömer b. Abdülaziz, Muaviye tarafından Mervân ailesine iktâ edilen Fedek arazisini alarak ehlibeyt mensuplarına iade etmiştir.¹⁷

Emevilerin ilk dönemlerinden itibaren ikinci sınıf müslüman muamelesi gören mevaliyi Arap asıllı diğer müslümanlarla eşit hale getirdi. Haksızlığa uğrayan gayri müslimlerin mallarını iade etti. Kendi ibadethanelerinde özgürce ibadet etmelerini sağladı.

Ömer b. Abdülaziz, uzun süreli devam eden ve sonuç alınamayan askeri seferleri durdurarak orduları geri çağırıştır. İstanbul kuşatmasında olan ve çok zayıat veren Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki orduyu geri çağırarak terhis etmiştir.¹⁸ Bunun yerine tahrip olan şehirleri tamir ettiren Ömer b. Abdülaziz, sınır boylarını tahkim ettirmiştir. Bu arada gayrimüslim halkların ihtidası için tebliğ heyetleri ve elçiler göndermiştir. Onun bu çabalarının sonucunda Kuzey Afrika'da yaşayan Berberi toplulukları kısa sürede müslüman oldular. Mısır halkı kitleler halinde İslam'ı kabul etti. Maverâünnehir ve Fergana vadisinde pek çok yerel hükümdarlar halkları ile beraber kısa sürede İslam'a girdiler.¹⁹

Ömer b. Abdülaziz mali alanda tam bir dönüşüm gerçekleştirdi. Başarılı bir vergi reformu uyguladı.²⁰ Fethedilen toprakların müslümanların ortak mülkü olduğu düşüncesinden vazgeçerek haraç arazilerinin satışını yasakladı. Bu arazilerin ekimini teşvik ederek hem haraç hem de öşür vergisi almaya başladı. Cizye ile ilgili önemli düzenlemeler yaptı. Daha önceki Emevi halifeleri ihtidaların artması üzerine cizye gelirinin düşeceği endişesiyle ihtida etmiş olanlardan cizye vergisi almaya devam etmekte idiler. İslam hukukuna uygun olmadığı gerekçesiyle Ömer b. Abdülaziz bu uygulamayı iptal etti.²¹ Ömer b. Abdülaziz'in Mısır valisi kendisine bir mektup yazarak zımmilerin yoğun bir şekilde İslam'a girmesi dolayısıyla cizye vergilerinin düşmekte olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz ona cevaben "Allah, Hazreti Muhammed'i (sav) vergi toplayıcı olarak değil davet edici olarak göndermiştir" diyerek İslam'a giren herkesin kabul edilerek cizyeden muaf tutulmasını emretmiştir.²² Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz, Horasan valisi el-Cerrâh b. Abdullâh el-Hakemî'ye bir mektup yazarak İslam'a girmek isteyen yöre halkı

¹⁴ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54.

¹⁵ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/98.

¹⁷ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/114, 7/227; Bahaüddin Varol, Emevilerin Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası, 97, 105.

¹⁸ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/53; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/208; İbn Abdilhakem, *a.g.e.*, 36-37.

¹⁹ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54.

²⁰ Örnekler için bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/114.

²¹ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; Söylemez, Mehmet Mahfuz, "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sayı 22, ss.99-124, s.120.

²² İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/384. Mahfuz Söylemez, *a.g.m.*, 121.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

gayrimüslimlerinin bu taleplerini kabul etmesini ve müslüman oldukları takdirde onlardan cizye alınmamasını ve onlara diğer müslümanlarla eşit şekilde muamele etmesini emretmiştir. Bunun üzerine sadece bu bölgede dört bin kişi müslüman olmuştur.²³

Ömer b. Abdülaziz diğer taraftan dini bir esasa dayanmayan bütün vergileri ortadan kaldırdı.²⁴ Madenlerin zekatı ve gümrüklerle ilgili yeni düzenlemeler yaptı.²⁵ Ziraatin gelişmesi için ilk defa su kanalları açtırdı ve verimliliği arttırdı. Sonuç alınamayan askeri hareketleri durdurması ve iç barışı büyük ölçüde tesis etmiş olması sebebiyle askeri harcamalarda büyük ölçüde tasarruf sağlandı. Zekata muhtaç müslümanların sayısının azalması sebebiyle zekat ve vergi gelirlerinin bir kısmı esirleri kurtarmak, borçlulara yardım etmek, fakir bekarları evlendirmek için kurulan yardım fonlarına aktarıldı.²⁶

Ömer b. Abdülaziz kısa süren halifeliği döneminde içeride ve dışarıda devletin birliğini, ümmetin bütünlüğünü yeniden tesis ederek raşid halifelerin yönetim anlayışını bütünüyle uyguladı. Ümmet içinde ayrışmaları müzakere yoluyla çözüme kavuşturma yoluna gitti.²⁷ Öteden beri devam etmekte olan harici ayaklanma ve isyanlarına karşı aynı tutumu gösterdi. Bu çerçevede harici liderlerini Dimaşk'a davet ederek onlarla görüşmeler yaptı ve onları sorun olarak ileri sürülen pek çok konuda ikna etmeyi başardı.²⁸

Diğer taraftan, Ömer b. Abdülaziz gayrimüslimlerin haklarının korunması hususunda da son derece hassas davranmıştır. Hristiyan ve musevilere ait ibadethanelerin kendilerine iade ve tahsisi onun emriyle gerçekleşmiştir. Haklarının korunması ve ibadet hürriyetlerinin sağlanması ve kendilerine karşı tutum ve davranışta hoşgörünün esas olduğuna dair talimatları idarecileri tarafından titizlikle takip edilmiştir.²⁹ Gayrimüslimlerin Ömer b. Abdülaziz idaresine karşı tepkileri günümüzde müsteşrikler tarafından da ele alınmaktadır. Bu tepkiler onların devlet dairelerinde memuriyetlerinin sonlandırılması, kılık kıyafet düzenlemesi, cizye alınmasına son verilmesi gibi başlıklar altında toplanabilir. Gayrimüslimlere dair bu tür toplumsal düzenlemelerin aynı zamanda Ömer b. Abdülaziz'in toplum devlet barışının tesisine yönelik diğer icraatlarıyla örtüşmesi bunun da bir takım gayrimüslim siyasi düşünce ve beklentileriyle örtüşmemesi olgusuyla izah edilmektedir.³⁰

Onun en çok önem verdiği hususlardan biri de yöneticilerin halk ile kaynaşması ve bütünleşmesi olmuştur. Kendisinin dahi vali olan babasının konağında değil halk ile iç içe büyüdüğü bildirilmektedir. Bu itibarla onun ıslahat çabaları düzenli olarak halkın menfaatlerini amaçlamıştır.³¹

²³ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/386.

²⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/345.

²⁵ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/352.

²⁶ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", 88-90.

²⁷ İrfan Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", 70.

²⁸ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 5/358; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/210-211; Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", 70.

²⁹ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", 70.

³⁰ İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/54; Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", 72-73. Ayrıca bkz. M. Mahfuz Söylemez, *a.g.m.*, 117, 122.

³¹ Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", 71.

Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu

Ömer b. Abdülaziz aynı zamanda çok hadis rivayet eden güvenilir bir hadis ravisi,³² seçkin bir fakih, dirayetli bir kelam alimi olarak da temayüz etti. Aynı zamanda Medine’de hadis, tefsir, hukuk, edebiyat ve şiir tahsili görmüş olan Ömer b. Abdülaziz, Emeviler döneminde hadisin tedvinini için ilk talimatı veren halifedir. O, hadis bilginlerinin vefatları sebebiyle bu ilmin kaybolacağı öngörüsüyle hadislerin tedvinini sürecini başlatmıştır.³³

Ömer b. Abdülaziz istişare ve bilirkşi görüşüne çok önem vermiştir. Devlet yönetiminde icraatlarını düzenli olarak alimlerin istişaresiyle gerçekleştirmiştir.³⁴ Örneğin Ma’n b. İsâ’nın Mâlik’ten rivayetine göre Ömer b. Abdülaziz, halifeligi döneminde Said b. el-Museyyeb ile istişare etmeden hiçbir hüküm vermezdi.³⁵ Onun, valiliği sırasında da aynı tutuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Medine valisi iken de bir alim olan Mus’ab b. Abdullâh’ı sahiplenip yakınında tutmuştu.³⁶ Ancak bütün bu uygulamalarının sonucunda özellikle Emevi hanedanıyla diğer Arap topluluklarını eşit hale getirmesi, mevaliyi ikinci sınıf insan konumundan çıkararak haklarını İslam hukukuna göre yeniden tesis etmesi, kendi yakın akrabalarının hedefi olmuştur. Çünkü Ömer b. Abdülaziz, kendi akrabalarına hususi ayrıcalıklar tanımadığı gibi daha önceki dönemlerde onlara tanınmış olan bir takım imtiyazları da geri almıştır. Bundan dolayı onların şiddetli tenkit ve itirazlarına maruz kalmıştır.³⁷ Rivayet edildiği üzere bunun bir sonucu olarak akrabaları tarafından zehirlenerek hayatına son verilmiştir.³⁸

Adaletiyle Hz. Ömer’e (ra), zühd ve takvasıyla Hasan el-Basrî’ye, ilim bakımından Zührî’ye benzetilen Ömer b. Abdülaziz, beşinci raşid halife unvanıyla³⁹ tüm İslam aleminde örnek bir halife olarak kabul görmüş ve tüm insanlığa örnek bir yönetici olarak tarihteki yerini almıştır.⁴⁰

³² İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/54, Ayrıca bkz. ez-Zehebî, İbn Kaymaz, *Siyeru Alâmi’n-nubelâ*, 1-18, Dâru’l-hadîs, Kahire 2006, 5/142; ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 7/188.

³³ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/54; Aycan, İrfan, “Emeviler Dönemi Kültür Hayatında Dini İlimlerin Tarihsel Gelişimi,” *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 1999, c.2, sayı 5, ss. 337-364, s. 344; ez-Zehebî, *Siyeru Alâmi’n-nubelâ*, 5/166, İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 9/218.

³⁴ İbn Sa’d, *a.g.e.*, 5/367.

³⁵ ez-Zehebî, *Siyeru Alâmi’n-nubelâ*, 5/127. Ayrıca bkz. İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 4/9 ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/420.

³⁶ ez-Zehebî, *Siyeru Alâmi’n-nubelâ*, 6/167.

³⁷ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/54; İbn Sa’d, *a.g.e.*, 5/373; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 4/114.

³⁸ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/54.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 9/71; İbnu’l-İmâd, *a.g.e.*, 2/5.

⁴⁰ İsmail Yiğit, “Ömer b. Abdülaziz”, *DİA*, 34/54.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

- Aycan, İrfan, "Emeviler Dönemi Kültür Hayatında Dini İlimlerin Tarihsel Gelişimi," *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 1999, c.2, sayı 5, ss. 337-364.
- Aycan, İrfan, "Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslimler", *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 1999, c.1, sayı 3, ss.65-81.
- Halife b. Hayyât, *Tabakâtu Halife b. Hayyât*, tahkik: Suheyl Zekkâr, Dâru'l-fikr li't-tubâa ve'n-neşr ve't-tevzî, 1993.
- İbn Abdilhakem, *Sîretu Ömer b. Abdilazîz*, tahkik: Ahmed Ubeyd, Alemlu'l-kutub, 6.bs. Beyrut 1984.
- İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, tahkik: Mustafâ Abdolvâhid, Dâru'l-marife li't-tubâa ve'n-neşr ve't-tevzî, Beyrut-Lübnan, 1976.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, tahkik: Aalî Şîrî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1988.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, tahkik: Ziyâd Muhammed Mansûr, 8.bs., Mektebetu'l-ulûm ve'l-hükm, Medine, 1408.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1-10, tahkik: Ömer Abdusselâm Tedmürî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan 1997.
- İbnu'l-Îmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 1-11, tahkik: Mahmud el-Arnâût, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut, 1986.
- Köse, Murtaza, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, 2010, ss.75-98.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sayı 22, ss.99-124.
- Varol, M. Bahaüddin, "Emeviler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine", *İstem*, yıl 4, sayı 8, 2006, ss.83-107.
- Yiğit, İsmail, "Ömer b. Abdülaziz", *DİA*, 34/53-55.
- ez-Zehebî, İbn Kaymaz, *Siyeru Alâmi'n-nubelâ*, 1-18, Dâru'l-hadîs, Kahire 2006.